

NAZWY WŁASNE W KULTURZE EZOTERYZMU (NA MATERIALE POLSKIEJ PRASY PRZEDWOJENNEJ 1919–1939)

SYMBOLICZNA KONCEPCJA KULTURY W BADANIACH ONOMASTYCZNYCH*

STRESZCZENIE

Artykuł ma charakter onomastyczno-kulturoznawczy. Jego głównym celem jest opis związków pomiędzy warstwą nazewniczą artykułów opublikowanych w sześciu polskich, międzywojennych (1919–1939) czasopismach ezoterycznych Śląska Cieszyńskiego (*Hejnał*, *Lotos*, *Odrodzenie*, *Teozofia*, *Wiedza Duchowa*, *Wyzwolenie*) a cechami nurtu kulturowego nazywanego ezoteryzmem. W badaniu tym poszukuje się onimicznych wykładników kultury ezoteryzmu (w jego europejskim i polskim/lokalnym wydaniu). Ramę konceptualną pracy stanowi symboliczno-hermeneutyczna koncepcja kultury. Postawione zostały pytania dotyczące m.in.: zdolności nazw własnych do symbolizacji idei kulturowych (zwłaszcza idei ezoterycznych) i obecności określonych mechanizmów tekstowych, które tej zdolności do symbolizowania sprzyjają.

Badanie ma charakter jakościowy. Analizie i interpretacji tekstologiczno-dyskursologicznej podlegały nazwy własne oraz mechanizmy tekstowe, w których biorą one udział (np. wyczerpanie onimiczne, anonimnia funkcjonalna), oraz zdolności do symbolizowania niektórych idei ezoterycznych (takich jak: synkretyzm różnych religii, temporalizm, rozwój duchowy, ambicja osiągnięcia statusu „nowej nauki”). Nazwy własne, mimo niewysokiej frekwencji, okazały się być wykładnikami cech ideologii i kultury ezoteryzmu. Ich wysoki stopień symboliczności (jak w przypadku tytułów czasopism czy wyczerpanie onimicznych) wskazuje na podstawowe dla ezoteryzmu założenie, że świat jest przeniknięty ukrytymi znakami, które wskazują na duchowe prawdy.

Słowa tematyczne: nazwy jako symbole kultury, onomastyka tekstowa i dyskursywna, teozofia, polska prasa międzywojenna (1919–1939), Śląsk Cieszyński

* Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa”: „Programy alternatywnej duchowości na Śląsku Cieszyńskim od końca XIX w. do lat 70. XX w.” (nr projektu NdS/529030/2021/2021); kwota dofinansowania 581 147,00 zł, całkowita wartość projektu 581 147,00 zł.

1. WPROWADZENIE. ZAKRES I CEL BADANIA. STRUKTURA ARTYKUŁU

Ezoteryzm to ogromny, zróżnicowany strukturalnie i światopoglądowo nurt kulturowy, który w historii kultury europejskiej rozwijał się równolegle i opozycyjnie do dominujących europejskich nurtów kulturowych, takich jak nauki ortodoksyjnego chrześcijaństwa czy prądy racjonalistyczne i scjentyistyczne, oświeceniowe, pozytywistyczne i późniejsze, tworząc jednocześnie alternatywne wizje świata. Badacze dawniejsi, jak Yates, czy współcześni, jak Faivre, uznają go za trzeci filar zachodniej kultury (obok grecko-rzymskiego i judeochrześcijańskiego), tyle że w dużym stopniu izolowany, zapomniany i obłożony swoistą anatamą. Dziś badania nad zachodnim ezoteryzmem są autonomiczną dyscypliną naukową, z własnym aparatem pojęciowym i metodologią (por. pkt 2).

Ruch ezoteryczny na Śląsku Cieszyńskim, rozwijający się od końca XIX w. do wybuchu II wojny światowej, był zjawiskiem złożonym. Stanowił refleks zainteresowania okultyzmem, teozofią, spirytyzmem, jakie zaistniało w całej międzywojennej Europie. W tym regionie, znajdującym się na styku narodowości, kultur i religii, idee ezoteryczne szybko przeniknęły do lokalnego środowiska, skupiając m.in. znanych lokalnych działaczy, i stając się ważnym ogniwem w programie odnowy życia religijnego i społecznego po okresie zaborów oraz programem alternatywnej duchowości (por. pkt 4).

Artykuł ma charakter onomastyczno-kulturoznawczy. Jego celem jest opis związków pomiędzy onimiczną warstwą tekstów opublikowanych w przedwojennych, polskich czasopismach ezoterycznych a cechami nurtu kulturowego, nazywanego ezoteryzmem (por. pkt 2). Badanie ma charakter jakościowy; przedmiotem analizy są onimiczne wykładniki kultury ezoteryzmu (w jej „polskiej” i regionalnej odsłonie, ale mającej cechy wspólne z całym nurtem europejskim). Analizie i interpretacji podlegają nazwy własne oraz ich symboliczne funkcje, zaobserwowane w tekstach opublikowanych na łamach periodyków ezoterycznych Śląska Cieszyńskiego (por. pkt 1.2). Najważniejsze cechy nurtu ezoterycznego (jako pewnego dyskursu ideowego/światopoglądowego) są zrekonstruowane poprzez opis nazw własnych odnalezionych w tekstach prasowych. Teksty opublikowane w czasopismach (w kolejności alfabetycznej): *Hejnał*, *Lotos*, *Odrodzenie*, *Teozofia*, *Wiedza Duchowa* i *Wyzwolenie* (por. pkt 5) są traktowane jako uzewnętrznienie tego dyskursu.

W artykule przedstawiono kolejno: pytania badawcze (pkt 1.1), metodologię i siatkę pojęciowo-terminologiczną (pkt 1.2), zagadnienia teoretyczne (pkt 2), stan badań onomastycznych (pkt 3), źródła ruchu ezoterycznego na Śląsku Cieszyńskim (pkt 4), najważniejsze tytuły prasy ezoterycznej w Polsce przed 1945 r. (pkt 5).

Główną częścią artykułu jest tekstologiczna analiza nazw własnych występujących w artykułach opublikowanych w miesięcznikach ezoterycznych Śląska Cieszyńskiego (pkt 6.2–6.7). Artykuł zamykają wnioski (pkt 7).

1.1. Pytania badawcze

W związku z nakreślonymi celami badań (m.in. poszukiwaniem idei ezoterycznych, które są symbolizowane przez nazwy własne) postawiono następujące pytania:

- 1) jakie mechanizmy onimiczno-tekstowe występują w tym specyficznym dyskursie, ograniczonym: a) przestrzennie (do małego, nietypowego kulturowo, pogranicznego regionu, jakim jest Śląsk Cieszyński), b) czasowo (dwudziestolecie międzywojenne, 1919–1939), c) dyskursywnie i medialnie (dyskurs prasowy, a nie np. teksty wykładów czy książek wydawanych nakładem tych oficyn), d) kulturowo (hermetyczna, relatywnie zamknięta, niszowa kultura)?;
- 2) czy nazwy własne w wybranych czasopismach przedwojennych tego nurtu *kondensują* (wyjaśnienie terminu zob. pkt 1.2) i symbolizują podstawowe cechy i założenia ezoteryzmu i jeżeli tak, to w jaki sposób to czynią?;
- 3) jakie idee ezoteryczne są konstruowane za pomocą zbiorów nazw własnych obecnych w artykułach prasowych z tego kręgu kulturowo-ideowego?

Szczegółowe pytania brzmią następująco:

- 1) czy nazwy własne występują w badanych tekstach prasowych ezoterycznych? Jeśli tak, to jak licznie? Kiedy się ich (świadomie) unika?;
- 2) jakie kategorie nazewnicze występują w badanych tekstach prasowych? Na jakie obiekty wskazują? Jaka wiedza encyklopedyczna odnosi się do nich? Jakie konotacje i symboliczne znaczenia buduje się na tej wiedzy? Jakie czasoprzestrzenie są kreowane?;
- 3) czy można na podstawie tych nazw, ich odniesień referencjalnych i denotatów, łańcuchów konotacyjnych i symbolicznych oraz mechanizmów tekstowych, w których biorą udział, zrekonstruować matrycę ideową nurtu ezoterycznego?;
- 4) czy cechy ezoteryzmu zrekonstruowane na podstawie badanego zbioru onimów wykazują podobieństwo do cech tego nurtu znanych z innych opracowań?

1.2. Ramy metodologiczne.

Kultura symboliczna i jej onomastyczne badanie.

Terminy i pojęcia

Omawiając definicję *kultury ezoterycznej*, przyjęto w tym artykule ogólne rozumienie *kultury* w duchu hermeneutycznym i symbolicznym (konceptje m.in. Gadamera, Ricoeura, Geertza, Turnera, Cassirera i in.): jest to system znaczeń

i symboli, funkcjonujących w tekstach kultury. Symbole (słowa, języki, mity, religie, sztuka) są złożonymi znakami, które — przekraczając dosłowność, materialność — przekazują w sposób wielowarstwowy i zmienny w czasie wartości i idee ważne dla danej kultury. Zrozumienie danej kultury to zinterpretowanie wielości jej znaczeń i odniesień w wielopoziomowych konstrukcjach kształtowanych przez symbole, w tym także symbole językowe. „Symbolizm [w społeczeństwie — dop. K.S.] umożliwia kategoryzowanie, porządkowanie doświadczenia społecznego, komunikowanie i oddziaływanie” (Hałas, 2003, s. 8). Takie symboliczne rozumienie kultury jest szczególnie adekwatne w tym badaniu, ponieważ odpowiada kluczowej tezie ezoteryzmu, zgodnie z którą ludzkie poznanie świata dokonuje się właśnie poprzez symbole; ezoterycy podkreślają wysoką symboliczność języka ludzkiego.

Nawiązując do znanego Ricoeurowskiego ujęcia symbolu jako impulsu poznawczego (1985), można powiedzieć, że „*proprium* daje do myślenia”, czyli pozwala wkroczyć w kulturę, także tę ezoteryczną, teozoficzną, spirytystyczną. Nazwy własne w swojej referencji i znaczeniu (w sensie wiedzy encyklopedycznej) odnoszą się do rzeczywistości (geograficznej, ludzkiej, materialnej), natomiast to, co przez nie jest symbolizowane, odnosi się do pojęć, idei, wartości danej kultury. Onimy pełnią funkcję „pośrednika” pomiędzy tym, co materialne (językowe), a tym, co dana kultura uznaje za duchowe, transcendentne. Symboliczność nazw własnych jest dobrze widoczna, gdy występują one w szerszym, względnie jednolitym dyskursie.

Wielu badaczy rozpoznaje ezoteryzm jako strukturę myślowo-dyskursywną, ujawniającą się tekstowo. Takie podejście jest reprezentowane w tym artykule. Nazwy własne w tym badaniu stanowią „węzły” dostępu do niego, skupiają w różny sposób jego idee, zarówno te deklaratywne, jak i te niewyrażane *expressis verbis*. Można to nazwać *kondensacją¹ onimiczną*. Nazwy własne są tutaj traktowane jako artefakty kulturowe, które, ujmowane zbiorczo, kondensują pewne komponenty światopoglądowe, aksjologiczne i ideowe kultury ezoterycznej.

Onomastyczne badanie zbiorów nazewniczych w perspektywie symbolicznych koncepcji kultury (np. socjologicznych czy antropologicznych) uznano w niniejszym artykule za szczególny typ onomastycznej analizy dyskursywnej (por. Rutkowski, Skowronek, 2020). Analiza ta koncentruje się bowiem na ich symbolicznym, ideowym, mitycznym, religijnym i duchowym znaczeniu. Analiza nazw w wybranych tekstach prasowych ma charakter jakościowy, tekstologiczno-dyskursologiczny (badanie nazw w ich kontekście zdaniowym, tekstowym

¹ *Kondensacja* — mechanizm kulturowy, polegający na kumulacji, syntetyzowaniu pewnych treści (np. ideowych) w jednym, widocznym elemencie lub w elementach (definicja własna; przeniesiona z psychoanalizy Z. Freuda).

i dyskursywnym) (por. pkt 5 i 6.2–6.7). Starano się również pokazać przydatność onomastycznej refleksji do analiz w ramach historii idei kulturowych (por. Lovejoy, 2009) lub badań kulturoznawczych.

2. KULTURA, EZOTERYZM, KULTURA EZOTERYCZNA — USTALENIA TERMINOLOGICZNE. WSPÓŁCZESNE BADANIA NAD EZOTERYZMEM

Ezoteryzm to termin „parasol” (*umbrella term*), spajający różne inne terminy. Do europejskiej kultury ezoterycznej zalicza się bowiem m.in. spirytyzm, mediumizm, hipnotyzm, astrologię, okultyzm, gnostycyzm, hermetyzm, alchemię, mistycyzm, teozofię, magię, medycynę niekonwencjonalną, techniki dywinacyjne, historię wierzeń i symbolikę starożytnego Egiptu; ponadto tajne kultury i stowarzyszenia².

Zachodni ezoteryzm³ (bez względu na to, czy szukamy jego początków w starożytności, w renesansie czy w XIX w.) znajdował się zwykle poza głównymi, oficjalnymi nurtami kultury intelektualnej swoich epok, stanowiąc „wiedzę odrzuconą”. W opisie tego badania najistotniejszy jest **ezoteryzm nowoczesny** — dziewiętnastowieczny ruch religijno-kulturowy, mający zasadniczy wpływ na życie intelektualnej Europy pierwszej połowy XX w. Jego rozkwit wiązał się z „przełomem wieków”, w którym dominowały nastroje niepokoju, przecucia „końca” (Kasperek, 2012, s. 67). Dokonała się wówczas instytucjonalizacja tego nurtu (powstały stowarzyszenia i organizacje, w tym Towarzystwo Teozoficzne), wzrosło zainteresowanie religiami Wschodu, próbowano naukowo ująć zjawiska telepatii czy mediumizmu. Do najbardziej wpływowych postaci tego ruchu należeli: Helena P. Bławatska, Annie Besant, Allan Kardec, Rudolf Steiner, Aleister Crowley.

Ezoteryzm jako przedmiot badań pojawił się już w pierwszej połowie XX w., w niszowych środowiskach badawczych (grupa Eranos, Instytut Warburga). Jednak najważniejsze dwa dzieła (Klibansky i in., 1964/2009; Yates, 1964) ukazały się w połowie lat 60. XX w.: analizowały one, jak idee ezoteryczne — pozornie niewidoczne i obłożone społeczną anatemią — stanowią kluczową motywację w procesie wielkich przekształceń kultury Europy. Współcześni badacze,

² Te terminy bywają używane zamiennie, zwłaszcza w języku potocznym.

³ Przymiotnik *ezoteryczny* (*esôterikós*) pojawia się w piśmiennictwie późnej starożytności na oznaczenie tego, co wewnętrzne i ukryte, wiadome jedynie wąskiej grupie (antonim: *egzoteryczny*). Termin *ezoteryzm* został użyty w polszczyźnie w pierwszej połowie XIX w. Ponadto rozróżnia się terminy: *ezoteryka*, który odnosi się do ezoterycznych przekonań i praktyk, opisywanych z perspektywy *emic*, i *ezoteryzm* — systemowego, także naukowego ujmowania przekonań i praktyk, identyfikowanych z tym nurtem (perspektywa *etic*).

Faivre (1994) czy Hanegraaff (2012), uważają, że ezoteryzm można rozpatrywać w dwóch perspektywach: jako specyficzny konstrukt myślowy rozwijający się od czasów renesansu i jako zbiór realnie istniejących w długim czasie zjawisk, mających wiele cech wspólnych. Przedstawiają swoje definicje ezoteryzmu w kategoriach „wiedzy odrzuconej” lub „zepchniętej do akademickiego pojemnika na śmieci” (*rejected knowledge*; por. Hanegraaff, 2012, też Drozdowicz, 2021; Grzyb, 2023).

Również w Polsce rozwijają się badania (m.in. Kasperka, Łagosza, Paska, Patockiej-Sigłowy, Piróga, Rzeczyckiej, Świerzowskiej, Trzcinińskiej i in.) nad tą formacją ideową, głównie w ośrodkach gdańskim, krakowskim i śląskim. Od 2014 r. działa Polskie Stowarzyszenie Badań nad Zachodnim Ezoteryzmem. Jego sztandarową publikacją jest seria Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego „Światło i Ciemność”, prezentująca interdyscyplinarne badania nad motywami ezoterycznymi w literaturze i kulturze. Najnowszym osiągnięciem polskich badaczy i badaczek jest cykl „Świat od nowa”, zawierający wyniki badań nad specyfiką alternatywnej duchowości rozwijającej się na Śląsku Cieszyńskim w XX w. Funkcjonuje także „Internetowy Leksykon Polskiego Ezoteryzmu 1890–1939” (ILPE).

3. JĘZYK EZOTERYZMU / JĘZYK EZOTERYCZNY. NAZWY WŁASNE A KULTURA EZOTERYCZNA

Nomina propria funkcjonujące w obszarze ezoterycznym, okultystycznym i newage’owym podlegały już selektywnej refleksji onomastycznej. Należy tu przywołać artykuł Gałkowskiego z 2018 r., będący studium nazewnictwa sekt funkcjonującego w komunikacji publicznej. Sektonimy są — według autora — sposobem komunikacji tych grup religijnych ze społeczeństwem, zatem są w nich akcentowane elementy nietypowe, także manipulacyjne i retoryczne. Z kolei tekst Bugheśiu z 2019 r. jest analizą nazw kart tarota z interdyscyplinarnej perspektywy. Autorka rozpoznaje w tych nazwach aspekty *sacrum* i *profanum* (też Bugheśiu, 2017). W kręgu omawianych zagadnień znajdują się również artykuły onomastyczno-literaturoznawcze, eksplorujące tematykę ezoteryczną m.in. w światach *fantasy* (por. np. Croft, 2009; Glodeanu, 2013; Robinson, 2013; Floria, 2022).

Teksty te pokazują możliwości analizy nazw własnych w niektórych fragmentach dyskursu ezoterycznego, implikując jednocześnie, że nazwy stanowią ważne węzły dostępu do jego właściwości i struktur. Jest to zgodne ze współczesnymi koncepcjami onomastycznymi, które rozpoznają w nazwie pewien typ minimalnego tekstu, kondensującego znaczenia, idee, wartości. Tekstowość i dyskursywność nazewnicza nie są więc figuratywnymi metaforami, ale jednym z głównych mechanizmów kulturowych.

4. RUCH EZOTERYCZNY NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

W XIX w. Księstwo Cieszyńskie było prowincją na peryferiach monarchii austriackiej, biednym i zacofanym regionem, o dominującej gospodarce feudalnej. Dopiero odkrycie węgla kamiennego rozpoczęło proces uprzemysłowienia i transformację ekonomiczną (Zagłębie Ostrawsko-Karwińskie). Ważnym ośrodkiem tego regionu stała się Wisła, do tej pory mała osada pasterska. Działalność i aktywność publikacyjna Bogumiła Hoffa (1829–1894) rozpropagowały ją jako miejscowość letniskową i uzdrowiskową (por. Czyż, 2014). Ówczesny boom turystyczny porównywano z tym, jaki przeżywało Zakopane w Galicji. Gwałtowny wzrost ruchu turystycznego w Wiśle i Ustroniu nastąpił w latach 20. XX w. Lata 30. XX w. były na Śląsku Cieszyńskim okresem koniunktury materialnej i turystycznej.

Pod koniec XIX w. na Śląsku Cieszyńskim rozpoczął się polsko-czeski konflikt o podłoże narodowościowym i religijnym. Polami tego starcia były: język nauczania w szkołach, obsada parafii, władz gminnych i miejskich. Po I wojnie światowej konflikt wszedł w fazę sporu terytorialnego. Jego efektem była tzw. ośmiodniowa wojna czesko-polska w styczniu 1919 r. W 1920 r. Śląsk Cieszyński został przedzielony linią graniczną, którą wytyczono wzdłuż rzeki Olzy. W 1938 r. wojsko polskie zajęło czeskie Zaolzie.

Źródłem ruchu ezoterycznego na Śląsku Cieszyńskim było kilka. Najważniejszym z nich stała się obecność ezoteryzmu jako ważnego składnika kultury Zachodu pod koniec XIX w. To także czas pojawienia się alternatywnych grup religijnych, które — chcąc uniknąć i ortodoksyjnej religii, i ortodoksyjnej nauki w jej pozytywistycznym modelu — poszukiwały trzeciej drogi. Polskie ziemie, mimo że podzielone przez zaborców, nie były odcięte od idei tzw. okultystycznego przebudzenia. Po 1919 r. nurt ezoteryczny „wkroczył na polskie salony” (Sołowianiuk, 2014), ogarniając ówczesne elity intelektualne. W tym „magicznym dwudziestoleciu” (por. Semczuk, 2014) w II RP powstało wiele formacji ezoterycznych⁴.

Drugim źródłem ruchu ezoterycznego na Śląsku Cieszyńskim był nowoczesny ruch spirytystyczny na ziemiach czeskich, który rozwijał się od końca XIX w., zarówno wśród klas ludowych, jak i inteligentkich. Około 1922 r. w Republice Czechosłowackiej było już przeszło 300 tys. uczestników ruchów ezoterycznych.

⁴ Niektóre z nich miały charakter filii organizacji międzynarodowych, np. Towarzystwa Teozoficznego, ale funkcjonowały także stowarzyszenia niezależne, lokalne (np. Towarzystwo Parapsychiczne im. Juliana Ochorowicza we Lwowie).

Dowodem tej ekspansji są liczne czasopisma spirytystyczne i teozoficzne⁵ oraz działalność dwóch ośrodków ezoteryzmu: w Radwanicach i w Nowej Pące.

Na początku XX w. spirytyzm na Śląsku Cieszyńskim zdobywał szybko popularność⁶. Przed wybuchem I wojny światowej ruch ten skupił Polaków i Czechów krytycznych wobec Kościoła katolickiego. Po 1918 r. konflikt terytorialno-polityczny ujawnił się także pod postacią rywalizacji między czeskimi a polskimi nurtami ezoterycznymi. Rozwój tej formacji wiąże się m.in. z osobą Andrzeja Kajfosa, założyciela Polskiego Towarzystwa Teozoficznego (por. Gęsikowska, 2021).

Trzecim źródłem rozwoju ezoteryzmu na Śląsku Cieszyńskim była sama Wisła i jej sława miejscowości o dużej tolerancji religijnej. Była nazywana „duchową stolicą” ówczesnych teozofów, ezoteryków i spirytystów. Od około 1920 r. przybywały i osiedlały się w niej wybitne osoby. Byli to m.in.: Julian Ochorowicz (1850–1917)⁷, filozof, psycholog, naukowiec, wynalazca, Agnieszka Pilchowa (1888–1944), zwana „Jasnowidzącą z Wisły”, której dar uzdrawiania przyciągał ludzi z całego rejonu (Trzcńska, 2019), Andrzej Podzorski (1886–1971) i Andrzej Kajfosz (1889–1970), organizatorzy Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim, oraz Jan Hadyna (1899–1971), wydawca czasopism ezoterycznych.

5. CZASOPISMA EZOTERYCZNE W POLSCE I NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM. OPIS MATERIAŁU BADAWCZEGO

W dwudziestoleciu międzywojennym polski ezoteryczny rynek publikacyjny charakteryzował się dużym zróżnicowaniem. Były to: dzieła literackie, wydawnictwa popularyzatorskie, publikacje „wewnętrzne”, przeznaczone dla członków małych grup, oraz czasopisma ezoteryczne, o przeznaczeniu szerszym (por. Rzeczycka, Świerzowska, 2023, s. 343–344). Dyskurs prasowy był ważnym elementem tego świata: służył do przekazywania informacji w rozproszonym do

⁵ W 1894 r. powstało pierwsze czasopismo spirytystyczne w Czechach: *Hvezda Zahrobni* (od 1897 r. jako *Život*); w 1987 r. zaczęto wydawać *Książnicę Spirytystyczną*, a od 1900 r. czasopismo *Posel Záhrobni* (Nova Paka). W 1903 r. powstało w Pradze *Nove Slunce*. W 1920 r. pojawiły się cztery nowe pisma: *Duch Czasu*, *Hvězda Budoucnosti*, *Nesmrtelnost* i *Spiritistická Revue*, a później: *Stopy Duši*, *Československou revui psychickou* oraz niemieckojęzyczny *Die Glocke*.

⁶ Już na początku XX w. spirytyzm zyskał zwolenników w wielu miejscowościach tego regionu, m.in. w Ostrawie i Wiśle. „Jest to sekta lub stowarzyszenie przyznające się do zasad Hussa [sic!] i Lutra a bawiące się w czytanie pisma św. i wywoływanie duchów; są oni w ogóle plagą tutejszej okolicy” — pisał w 1904 r. o spirytystach ks. Józef Lipski (Morys-Twarowski, 2013, s. 331–332).

⁷ Osiedlił się na stałe w Wiśle w 1903 r., budując tu swoją posiadłość oraz kolejne pensjonaty. Wynajem lub sprzedaż tych domów miały dać mu środki na kolejne badania, por. Ochorowiczówka. Muzeum magicznego realizmu; http://ochorowiczowka.pl/?page_id=13253 (dostęp: 20.02.2024).

pewnego stopnia gronie sympatyków tych ruchów, ponadto miał charakter perswazyjny i agitacyjny wobec pozostałej części społeczeństwa.

W badanym okresie (1919–1939) na ziemiach polskich wychodziło ponad 20 pism propagujących treści o charakterze ezoterycznym, okultystycznym, spirytystycznym. Należały do nich m.in. *Logos*, *Myśl Teozoficzna*, *Niebo Gwiazdziste*, *Pochodnia*, *Przegląd Metapsychiczny*, *Przegląd Teozoficzny*, *Słoneczniki*, *Świat Ducha*, *Świat Nadzmysłowy*, *Świat Niewidzialny*, *Świt*. Miały one różny zakres tematyczny i zasięg. Do tej kategorii można zaliczyć także takie tytuły jak *Eleusis*, *Feniks* czy *Zdrój*, które odwoływały się do wybranych elementów filozofii ezoterycznej (por. Patocka-Sigłowy, 2019a, 2019b).

Na Śląsku Cieszyńskim wychodziło przynajmniej sześć periodyków o charakterze ezoterycznym. Były to: *Wyzwolenie* (1919–1920) i jego kontynuacja *Teozofia* (1920–1931), *Odrodzenie* (1921–1928) i jego kontynuacja *Hejnał* (1929–1939) oraz *Wiedza Duchowa* (1934–1935) i jego kontynuacja *Lotos* (1935–1939)⁸. Materiałem, na którym opiera się to badanie, są oryginalne teksty publicystyczne i programowe, pisane przez aktywistów, propagatorów i dziennikarzy, opublikowane w tych czasopismach. Analizie nie podlegały teksty tłumaczone, np. z ksiąg religijnych buddyzmu. Wszystkie te czasopisma są dostępne w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej (<https://sbc.org.pl>).

6. ANALIZA MATERIAŁU

6.1. Uwagi wprowadzające

Zanalizowany i zinterpretowany materiał onimiczny jest przedstawiony wg następującego schematu: pkt 6.2 — Tytuły i podtytuły czasopism; pkt 6.3 — Tytuły artykułów w tych periodykach, pkt 6.4–6.7 — Nazwy własne różnych kategorii występujące w tych tekstach. Ograniczono do minimum liczbę analizowanych cytatów.

6.2. Ideonimy (tytuły i podtytuły) czasopism ezoterycznych

Analiza ideonimów prasowych skupia się na semantyce i metaforyce ich podstaw apelatywnych oraz na analizie ich podtytułów. Występują trzy typy ideonimów, które w różny sposób profilują najważniejsze idee ezoteryczne.

Pierwszą kategorię stanowią tytuły prasowe. Semantyka tworzących je apelatywów odsyła do ważnych terminów funkcjonujących w naukach ezoterycznych:

⁸ Pełne tytuły tych czasopism — zob. Źródła.

wiedza duchowa (por. Patocka-Sigłowy, Rzeczycka, 2019) i *teozofia*. *Wiedza duchowa* była rozumiana jako opozycja do ówczesnego modelu *wiedzy pozytywistycznej*, czyli modelu wiedzy, który od XIX w. cechował się m.in. empiryzmem badań, logiką, obiektywizmem i racjonalizmem w postępowaniu naukowym. *Wiedza duchowa* (model obecny w teozofii i antropozofii przełomu XIX i XX w.) miała kontrastować z tymi założeniami: definiował ją bowiem synkretyczny i holistyczny charakter; równie uprawnionymi drogami poznania jak racjonalizm i empiryzm stały się: intuicja, doświadczenie, indywidualne przeżycia, kontakt z *sacrum*:

- (1) *Poza tłumaczeniami obcych autorów, poza drobnymi pracami rodzimych badaczy brak było czasopisma, które by dawało całokształt, Syntezę wiedzy duchowej, która obejmuje już dziś tak olbrzymią dziedzinę studiów, faktów bezsprzecznie i naukowo stwierdzonych, prób i dociekań, że nie można jej pomijać milczeniem [...]. Uważamy, że coraz potężniej odzywa się potrzeba zewnętrznego zobrazowania rozwoju myśli i wiedzy duchowej. Czas, by wiedza ta wyszła z mroków i zakamarków kółek i stowarzyszeń i wielkim głosem przemówiła do ogółu, który powoli zaczyna dojrzywać do przyjęcia tych wzniosłych tez i prawd. [...] Wyrazem takiego ujęcia sprawy będzie nasz miesięcznik. (WD 1934)⁹*

Zdobywanie „wiedzy duchowej” według teozofów miało sprzyjać wewnętrznemu rozwojowi jednostki i prawdziwemu poznaniu, innemu niż naukowo-pozytywistyczne. To z kolei prowadziło do osiągnięcia stanu wyższej świadomości i poznania „wyższych światów”. Koncepcja ta wiązała się z rozpowszechnionym w tym środowisku pojęciem *ewolucji kosmicznej*. Zgodnie z tym poglądem w najbliższej przyszłości miało dojść do burzliwego finału jednej z wielu epok w dziejach ludzkości, a następnie do narodzin Nowej Ery. Przetrawanie katastrof okresu przejściowego i życie w nowych czasach, zdaniem ezoteryków, wymagało właśnie wiedzy duchowej.

Drugi z tytułów odsyła w swej podstawie apelatywnej do innego kluczowego terminu — *teozofii* (gr. Θεός — Bóg, σοφία — mądrość), czyli ‘boskiej mądrości’. W latach 1890–1939 w polskiej kulturze odrodziła się tzw. nowoczesna teozofia — pogląd, że u podstaw duchowości leżą nie tyle przekazy judeochrześcijańskiego kręgu kulturowego, co tradycje Wschodu. Główna dewiza Towarzystwa Teozoficznego, założonego w 1875 r. w Nowym Jorku przez Helenę Bławatską, zawierała się w hasle: „Nie ma religii wyższej niż prawda” („No Religion Higher than Truth”).

Do tej samej grupy ideonimów prasowych, których apelatywa są terminami ezoterycznymi, teozoficznymi czy antropozoficznymi, należą także (już spoza

⁹ Pogrubienia czcionki w tym i w pozostałych cytatach — autorskie. Zachowano oryginalną pisownię, ortografię i interpunkcję cytowanych i analizowanych tekstów.

kręgu cieszyńskiego) *Mysł Teozoficzna czy Przegląd Metapsychiczny*¹⁰. Wśród zagranicznych można wymienić pismo *Spiritistická Revue*¹¹.

Drugi typ ideonimiczny stanowią te tytuły prasowe, w których tworzące je apelatywa miały (i mają nadal) powszechnie, także poza kręgiem ezoterycznym, rozumiany wymiar symboliczny (por. nazwę czasopisma *Lotos*):

- (2) *Lotos: to symbol trójjedni życia. Lotos: to całokształt życia — od nizin i mułu ziemi — do promiennej glorioi nadczłowieczeństwa. [...] Jako symbol jedności świata mieści w sobie lotos wszystkie drogi, wiodące do poznania owej wszech-jedności: i ścieżkę mistyki, kontemplacji, wewnętrznych przeżyć, i drogę filozofii, logicznego rozumowania, naukowej analizy, intuitywnego badania, i drogę okultyzmu, który poprzez różne swoje formy — przez magię i kabałę, astrologię i chirozofję, alchemię i t. p. prowadzi od wielości do jedności. I ta uniwersalność lotosu jako symbolu — każe się domyślać, pozwala wierzyć, że są inne jeszcze jego znaczenia, które się nam ukazał wraz z rozwojem świadomości. (L 1936)*

Artykuł wstępny pierwszego numeru *Lotosu*, z którego pochodzi ten fragment, przywołuje wyobrażenie wszechświata jako lotosu; zarysowano także szczegółowo kulturowo-religijny wymiar tego kwiatu-symbolu w tradycji starożytnego Egiptu, Indii, Dalekiego Wschodu. Wymieniono jego uniwersalizujące znaczenia, kumulujące różne epistemiczne drogi poznania.

Trzeci typ ideonimów stanowią te, których podstawy apelatywne mają ogólnie znane w języku polskim znaczenie dosłowne i symboliczne, jednak jako ideonimy ezoteryczne zyskują znaczenie węższe, zasadniczo charakterystyczne tylko dla tego nurtu (por. *Wyzwolenie*, *Odrodzenie* i ich apelatywne odpowiedniki: *wyzwolenie* i *odrodzenie*):

- (3) *Rozpoczynając z dniem dzisiejszym wydawnictwo pierwszego tego rodzaju pisma na Śląsku cieszyńskim p. t. „Wyzwolenie“, przychodzimy do Czytelników z najlepszym zamiarem. Światło, zdrowie, wolność i prawdę „Wyzwolenie“ nieść pragnie tym, którzy w świetle, zdrowiu, wolności i prawdzie chodzić pragną. Walcz[ny] o urzeczywistnienie ideału prawdziwego człowieczeństwa [...]. Oto myśl przewodnia ducha pisma tego a symbolem jej imię jego. (W 1919)*
- (4) *Hasłem więc naszym: odrodzenie człowieka, bo jak już Chrystus powiedział tylko „przez odrodzenie się w duchu i prawdzie, przez przywdzianie nowego człowieka i przemienienie wewnętrzne możemy wniknąć do Królestwa Niebieskiego“. Odrodzenie zaś to równocześnie śmierć starego człowieka, aby nowy człowiek mógł się narodzić, a więc odrzucenie, otrząśnienie starego człowieka, starego ciała, myśli, uczuć, dążeń; nalogów, przyzwyczajen a zrodzenie, rozbudzenie nowych, czystszych, wyższych pierwiastków trzechskładowej natury człowieka. (O 1921)*

¹⁰ *Metapsychiczny* — odnoszący się do zjawisk wykraczających poza granice ludzkiej psychiki; zaliczano tu zjawiska paranormalne, jasnowidzenie, telepatię, kontakty ze zmarłymi etc.

¹¹ *Spirytyzm* — system wierzeń i badań, którego propagatorem był Allan Kardec, zakładający życie duszy ludzkiej po śmierci i możliwość kontaktów żyjących ze zmarłymi.

Oba ideonimy, *Wyzwolenie* i *Odrodzenie*, czerpią z metaforycznego rozumienia fundujących je wyrazów pospolitych, rzeczowników¹². *Wyzwolenie* i *odrodzenie* mają jednak w kontekście ezoterycznym dodatkowy, symboliczny sens, inny niż ten ogólnie znany: porzucenie powszechnie obowiązujących na początku XX w. paradygmatów (naukowych i religijnych) i przyjęcie paradygmatu ezoterycznego, który zasadza się na pojęciu *metanoi*, przemiany, rozwoju wewnętrznego. Trzeba tu zauważyć wyraźne nawiązanie do logionu Jezusa (por. pkt 4), co oznacza, że chrześcijaństwo pierwotne, to z pierwszych wieków, nie jest tu odrzucane.

Z kolei apelatyw *hejnał* (motywuujący kolejny analizowany ideonim ezoteryczny *Hejnał*) — to relatywnie stary hungaryzm (WSEHJP, s. 235)¹³. Apelatyw *hejnał* jako podstawa ideonimiczna utrzymuje dwojaki sens (‘świt’ i ‘sygnał pobudki’), jednak nadając mu metaforyczno-symboliczny wymiar (świt i sygnał trąbki o świecie — wzywające do „nowego życia”).

Również w tej grupie ideonimów znajdują się nazwy, których podstawy apelatywne odnoszą się do rzeczowników o utrwalonym znaczeniu dosłownym i metaforycznym, lecz na gruncie ezoterycznym zostaje ono poszerzone lub sprofilowane. Do tej grupy należą tytuły prasowe: *Świt*, *Niebo Gwiazdziste*, *Pochodnia*, a wśród zagranicznych: *Hvězda Budoucnosti* (‘gwiazda przyszłości’), *Nové Slunce* (‘nowe słońce’), *Die Glocke* (‘dzwon, dzwonek’).

Analizowane w tych trzech grupach ezoteryczne ideonimy prasowe bazują na instrumentarium terminologiczno-pojęciowym nurtów ezoteryczno-teozoficznych i ich zasobów metaforyczno-symbolicznych. Profilują najważniejsze idee tej kultury: odejścia tego, co „stare”, i nadejścia tego, co „nowe”. Tytuły *Odrodzenie*, *Wyzwolenie*, *Hejnał*, *Pochodnia*, *Logos*, *Świt* należy pojmować także jako przejaw ezoterycznej koncepcji, że świat ma głęboką symboliczną strukturę a wszystko ma swój duchowy sens. Zrozumienie takich „prawdziwych, choć ukrytych” znaczeń jest przeznaczone dla tych czytelników, którzy akceptują tę ideę.

Specyficzną kategorią onimiczną w badanej sferze są podtytuły omawianych czasopism (mające często swoje liczne i zmieniające się w czasie warianty):

- (5) *Wyzwolenie. Miesięcznik poświęcony badaniu tajemnych dziedzin duszy, reformie życia i pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej.*
- (6) *Teozofia. Miesięcznik poświęcony pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej i brataniu ludzkości (tytuł alternatywny: Teozofia. Organ Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku*

¹² Do tej grupy mogą też należeć ideonimy czeskich czasopism typu *Život* (‘życie’), *Nesmrtelnost* (‘nieśmiertelność’).

¹³ W języku węgierskim *hajnal* ma sens ‘świt, jutrzeńka, zorza poranna’; sam hejnał był pobudką trąbioną w obozie wojskowym. W języku polskim do XVIII w. *hejnał* miał znaczenie ‘jutrzeńka, zorza, świt’, współcześnie — ‘sygnał grany na trąbce’ i ‘melodia grana przez trębaczka na wieży kościelnej lub ratuszowej’.

Cieszyńskim w Czechosłowacji. Pismo nieperiodyczne poświęcone pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej i brataniu ludzkości).

- (7) *Odrodzenie: miesięcznik poświęcony sprawom odrodzenia człowieka i badaniom zjawisk duchowych.*
- (8) *Hejnał: nad morzem życia ze szczytów prawd ducha i praw człowieka. Miesięcznik poświęcony wiedzy duchowej (tytuły alternatywne: Hejnał. Miesięcznik poświęcony wiedzy duchowej; Hejnał. Miesięcznik wiedzy duchowej).*

Wskazują one na instytucjonalną afiliację, a ponadto są „streszczeniem” najważniejszych tez, założeń, idei a nawet programów, patronujących tym periodykom i nieperiodykom; są semantycznym, bezpośrednim rozwinięciem treści symbolicznych zawartych w tytułach głównych.

6.3. Tytuły artykułów w czasopismach ezoterycznych

Tytuły artykułów opublikowanych na łamach badanych periodyków są językowo-logicznymi strukturami, które, co oczywiste, pomagają zorientować się w tematyce zamieszczonych tekstów, streszczają ich zawartość i ukierunkowują uwagę czytelników. Gdyby tylko spojrzeć na wybrane tytuły artykułów, dotyczących tematyki zdrowia fizycznego i psychicznego, choroby, medycyny konwencjonalnej/niekonwencjonalnej, to można zauważyć, że mają one różny status składniowy (proste konstrukcje nominalne, zdania z członem werbalnym, pytania o rozstrzygnięcie lub inne):

- (9) *Wiedza liczb a nowoczesna psychologia* (L 1935)
Anatomja eterycznego ciała człowieka (L 1935)
Studjum psychofizyczne na tle dogmatu (L 1936)
Co leczy magnetyzm żywotny? (L 1936)
Rak a homeopatja (L 1936)
Wylanianie się świadomości poza obręb organizmu fizycznego (L 1939)
Choroby a karma (H 1929)
Naukowe podstawy reinkarnacji (H 1939)

Niektóre z powyższych ideonimów niosą w warstwie semantyczno-pragmatycznej ładunek emocjonalny lub subiektywny osąd, inne zawierają niedopowiedzenie czy sugestię. W wymiarze illokucyjno-perlokucyjnym mają intrygować, szokować. Tytuły te korzystają z leksemów należących do dwóch domen semantycznych: religijno-duchowej (por. *reinkarnacja, dusza, pobożny, świadomość, ciało eteryczne, karma*) i medyczno-zdrowotnej (por. *nowoczesna psychologia, studium psychofizyczne, naukowe podstawy, organizm, choroba, leczyć, anatomia* i in.). Takich tytułów, które wprost nawiązują do nauki, naukowców, badań

lub wykorzystują pewne terminy psychologiczne, medyczne, chemiczne, fizyczne, jest w badanym dyskursie wiele, np.:

(10) „Świadomość *atomu*” (L 1935)

„*Złudzenie. Na marginesie ostatnich badań z dziedziny budowy materji*” (L 1935)

„*Rozwój duchowy a przesilenia nerwowe*” (WD 1934) itp.

W perspektywie onomastyczno-kulturoznawczej ich podstawową funkcją jest spajanie dyskursu naukowego i dyskursu ezoterycznego, tworzenie amalgamatu z jednej strony — wiedzy scjentyistycznej, pozytywistycznej i z drugiej — teozoficznej, duchowej. Należy więc to zjawisko onimiczne interpretować jako legitymizowanie koncepcji ezoterycznych za pomocą dyskursu naukowego, jako chęć stworzenia spójnego systemu, a nie jako odrzucenie ówczesnej nauki (Sarna, 2021). Pokazuje to ambiwalentne stanowisko polskiego ruchu ezoterycznego wobec ówczesnego modelu nauki oficjalnej: z jednej strony (deklaratywne) odrzucenie, z drugiej — dążenie do swoistej mimikry językowo-kulturowej (poprzez przyswojenie wzorców stylistyczno-terminologicznych nauki pozytywistycznej).

6.4. (Nie)obecność nazw własnych w tekstach czasopism ezoterycznych

Istotą onomastyki jest refleksja nad sferą propriálną języka, nad obecnością nazw własnych w różnych sferach i kontekstach. Jednakże — w perspektywie onomastyki dyskursywnej — nieobecność nazw własnych w określonym typie tekstu/dyskursu lub ich zastąpienie apelatywnymi ekwiwalentami może być również znaczące i funkcjonalne (por. Rutkowski, Skowronek, 2020, s. 32; Graf, 2020).

Kwerenda tekstów opublikowanych w przedwojennych czasopismach ezoterycznych Śląska Cieszyńskiego przyniosła konkluzję, że form propriálnych jest w badanym materiale relatywnie mało. Należy uznać, że autorzy tych tekstów unikają onimów jako znaków, które podstawowo identyfikują obiekty w czasie i przestrzeni. Ich obecność lokowałaby bowiem tę „nową naukę” w ludzkiej, „pospolitej materii”, „w świecie doczesnym”; tymczasem świat ezoteryczny znajduje się — według nich — w przestrzeni mentalnej i duchowej, a zatem nieoznaczonej, uniwersalnej. (Zasadniczy) brak propriów jest więc rozpoznawalnym sygnałem braku ugruntowania czy zakorzenienia idei lub przedstawianego świata w konkretnej czasoprzestrzeni bądź w konkretnym świecie społecznym. Ten typ *aonimii funkcjonalnej*¹⁴ odpowiada jednej z podstawowych idei ezoteryzmu

¹⁴ *Aonimia funkcjonalna* — zjawisko tekstowo-dyskursywne, polegające na celowej, strategiczności nieobecności (poprzez unikanie, pomijanie) nazw własnych w obrębie tekstu/dyskursu (definicja własna); por. też *anonimia funkcjonalna* (pkt 6.7).

(szczególnie teozofii) — tj. roszczenia do uniwersalności; nie miała to bowiem być filozofia ograniczona do jakiejś lokacji, narodowości czy do osób. Teozofia miała być syntezą nauki, religii i filozofii/psychologii, przekraczającą podziały kulturowe, etniczne i religijne.

6.5. Enumeracje / kolekcje onimiczne

W tradycji retorycznej wyliczenie wykorzystuje się w utworach fikcyjnych i niefikcyjnych. Artur Rejter (2016, s. 85–86, 156–157), pisząc o enumeracjach (także onimicznych) w literaturze barokowej, wymienia kilka ich funkcji: opis całości przez wyliczenie elementów dopełniających, wyliczenie segmentowe, wypełniające określony fragment rzeczywistości, i wyliczenie o charakterze podobieństwa i różnic. Ponadto, dzięki redundancji wyliczeń, zostaje osiągnięty efekt hiperboliczności. Enumeracja staropolska (barokowa) stała w ten sposób „na straży porządku i chaosu świata” jednocześnie.

Obecność propriów w badanym prasowym dyskursie ezoterycznym ma często **charakter enumeracyjny**: trzy, cztery lub więcej nazw własnych pojawia się w jedno-, dwuzdaniowym tekście:

- (11) *W tym to roku właśnie odbyły się epokowe loty Lindbergha, Chamberlaina, Byrda.* (L 1935)
- (12) *Wstręt do żywienia się krwią i trupami jest cechą umysłów szlachetniejszych i wysubtelnionych; świadczy o tem Pitagoras, Shelley, Byron, Wł. Solowjew, Lew Tołstoj, Ryszard Wagner i wielu innych.* (T 1921)
- (13) *Posiadamy już bogatą literaturę w języku ojczystym, wiele pięknych dzieł naszych poetów: Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego, Asnyka i t. d., czerpajmy z nich...* (W 1920)
- (14) *Podobne obserwacje poczynili wszyscy niemal badacze parapsychiczni, żeby wymienić tylko Flammariona, Schrenck-Notzinga, Ostyego i Okołowicza.* (L 1935)

Taka proprialna komasacja ma kilka funkcji:

- 1) opisanie różnych światów i stworzenie **iluzji obiektywizmu, realizmu**, np. lotnictwa (11), wegetarianizmu (12) czy polskiego romantyzmu (13);
- 2) skupienie uwagi odbiorcy **na szczególe/jednostce** lub na pewnej **linii rozwojowej** jakiejś idei, np. w czasie;
- 3) **zintegrowanie** niepasujących do siebie jednostek, uporządkowanie chaosu (zdarzeń, idei etc.);
- 4) **wzmocnienie linii argumentacyjnej**;
- 5) wprowadzenie elementu **referencjalności**, odniesień do rzeczywistości a w konsekwencji — **faktograficzności**, co upodobnia te teksty do **dyskursu naukowego**.

Należy też zastanowić się nad polskim wymiarem badanego dyskursu ezoterycznego, reprezentowanego przez nazwy własne. W przykładzie (13) [por. też (19)] pojawiają się nazwiska polskich romantyków. Koreluje to dobrze z tezą o powinowactwie ezoteryzmu zachodniego z tradycją romantyczną (por. Kaspelek, 2012, s. 67). W tym przykładzie polski ezoteryzm międzywojenny staje się spadkobiercą polskich tradycji romantycznych.

W przykładzie (15) antroponimy postaci uczonych symbolizują zgubny, negatywny rozwój dziewiętnastowiecznej nauki; w następnym (16) — antroponimy i teonimy odsyłają emblematycznie do wielkich religii monoteistycznych, zrównując je z „sekciarskimi religijkami”:

(15) *Dusza naszych dzieci, dręczona przez różne i spreczne metody: pozytywizm Augusta Comte'a, naturalizm Hegla, materializm Stuarta Milla, eklektyzm Cousina, buja niepewna bez ideału, bez celu ścisłego.* (H 1929)

(16) *Najlepszą nauką i najlepszą dla duszy religią jest ta, która najwięcej zadowala jej dążenia. Na tej zasadzie powstały wszystkie wielkie i małe religie świata, jak n. p. religia Zoroastra, Buddy, Chrystusa, oraz religijki sekciarskie, żyjące urywkami większych nauk.* (W 1919)

W ten sposób enumeracja nazewnicza podkreśla **intensywność**, **rozwój** bądź skalę jakichś zjawisk lub ich **heterogeniczność**, **synkretyczność**. Nazwiska sławnych przywódców religijnych lub naukowców są tu **metonimiami idei** naukowych lub religijnych, pokazują ich rozwój w czasie i idee temporalizmu (czas ma duchowe znaczenie, służy rozwojowi ludzkości). Z kolei kolekcje nazw geograficznych (17) **odsyłają w przeszłość** — w nurtach ezoterycznych, szczególnie w teozofii, wierzone, że starożytne religie (głównie Egiptu), są depozytariuszami mądrości Ducha:

(17) *O niektórych chorobach z góry mówiono, że ich przyczyna nie jest fizyczną. Do takich należała epilepsja, która w Egipcie, podobnie jak w Grecji i Rzymie, nazywana była chorobą boską.* (W 1920)

6.6. Nazwy desygnujące obiekty z różnych (ontycznie lub społecznie-kulturowo) „światów”, nazwy polidyskursywne; unifikacja onimiczna

Ten mechanizm onimiczno-tekstowy jest, podobnie jak poprzedni, częsty w tym dyskursie. Jego istota wyraża się w tym, że na niewielkim obszarze tekstowym (2–3 zdania) funkcjonują nazwy należące do tej samej kategorii (np. nazwy geograficzne), ale odnoszące się do obiektów istniejących w różnych światach (np. rzeczywistym, realnym i fikcyjnym, mitycznym) (18). Funkcja takiego zabiegu polega na uprawomocnieniu czy legitymizowaniu tego drugiego świata na zasadzie pewnej koniunkcji czy łączności z tym pierwszym. Uzyskujemy efekt

nadania tym światom takiego samego statusu (tj. realnego, obiektywnego, rzeczywiście istniejącego):

- (18) *Jeszcze jeden dowód naukowy stwierdzający istnienie Atlantydy. Otóż Le Danois przypuszcza tu słusznie, 100.000 lat temu Anglja tworzyła jeden trzon lądowy z kontynentem europejskim.* (L 1935)

Obecność tytułów świętych ksiąg z różnych religii świata (19) pokazuje **rozwój** religijny ludzkości. Współobecność tu tytułu prelekcji paryskich Adama Mickiewicza jest sygnałem, że dzieło to zostaje włączone do kanonu wielkich dzieł religijnych:

- (19) *Zarazem jako najcenniejszą ze znanych ksiązek polecić należy „Wykłady literatury słowiańskiej” Mickiewicza. Obok świętych ksiąg jak Wedy, Ewangelja, Koran etc., które zresztą mają znaczenie inne i wyjątkowe, wykłady te nie mają równych sobie w literaturze Europy.* (H 19)

Jest to znak transmisji tej samej, doniosłej wiedzy ludzkości w równym stopniu poprzez wielkie, powszechnie znane teksty religijne, co poprzez wykłady Mickiewiczowskie. To z kolei jest bliskie głównej koncepcji ruchu teozoficznego: „nie ma wyższej religii nad prawdę” a zarazem pokazuje znaczenie idei Słowiańszczyzny w polskiej koncepcji ezoterycznej.

W przykładzie (20) antroponimy przywołują lekarza (dra Bertlingera) i Helenę Bławatską — twórczynię i przywódczynię międzynarodowego ruchu teozoficznego. Dokonuje się swoiste „zrównanie” tych postaci na płaszczyźnie tekstowej i referencjalnej; brak tu jakichkolwiek tekstowych wykładników, które by informowały o innej ich pozycji. W sferze ideowej ma to oznaczać równorzędność nauki głównego nurtu i nauki ezoterycznej:

- (20) *Nauka zaś współczesna (dr Bertlinger: „Physiologie und Pathologie der Zirbel”, 1930) mówi, co następuje: „Szyszynka jest gruczołem szaro-czerwonawym, wielkości czereśni. [...] O tym drugim gruczole endokrynicznym głowy mówi Bławatska tak: „Przysadka jest narządem małym i twardym, [...] okultyści wiedzą, że jest tam łączność, nawet anatomiczna i fizyczna...”* (L 1937)

Opisywany mechanizm nazewnictwo-dyskursywny można nazwać *unifikacją tekstową/dyskursywną*: kontekstowo i syntaktycznie dokonuje się zrównanie onimów pochodzących z różnych porządków kategoryalnych, dyskursywnych i referencjalnych; następuje egalizacja ważności idei. Mechanizm ten może działać na podobnej zasadzie we fragmentach dotyczących np. kultur starożytnych (21) (nazwy odnoszą się wówczas do miejsc i ludzi symbolizujących dawne kultury, co ma implikować ich duchową komplementarność):

- (21) *Jasnowidze i Prorocy wszystkich wieków [...] dostrzegali w swoich zachwyceniach i ekstazach promienny i wszechpotężny znak Krzyża: mędrce Atlantydy, prorocy Libji, wtajemniczeni*

Arjawarthy, Celtydy i Iranu, czciciele Buddy i Ozyrysa, kapłani Egiptu, Amon Ra czy Ahura-Mazdy... (WD 1934)

Główną funkcją nazw desygnujących różne ontycznie, geograficznie lub kulturowo-społecznie obiekty jest *synteza* (która jednocześnie jest hasłem-kluczem dla całego ezoteryzmu). Chodzi o powołanie nowej nauki, w paradygmacie której miałyby mieścić się także teorie i praktyki uznawane do tej pory za nieracjonalne i odrzucane przez akademików. Wśród badaczy ezoteryzmu, szczególnie na Zachodzie, często podkreśla się niechęć paradygmatu ezoterycznego do nauki oficjalnej, kontynuującej oświeceniowe i pozytywistyczne nurty. W analizie onomastyczno-tekstologicznej jest jednak widoczny stosunek co najmniej ambiwalentny: bunt i sprzeciw wobec oficjalnych religii i instytucji, ale i jednocześnie swoista kompensacyjność, poszukiwanie rozwiązań naukowych dla zagadnień ezoterycznych. Obecność nazwisk uczonych lekarzy, fizyków, chemików i innych ma legitymizować, uprawomocnić obecność osób specjalizujących się w wiedzy tajemnej, duchowej (kapłanów, proroków, jasnowidzów, mediów) czy badających zjawiska paranormalne oraz scalać te dwa światy.

6.7. Kamuflaż onimiczny (ukrywanie nazw własnych w tekście); aluzja nazewnicza; anonimia funkcjonalna

W przykładzie (22) brak jest (poza jednym) antroponimów; ich przemilczenie jest znaczące dla rozumienia tego tekstu. W miejsce konkretnych imion filozofów starożytnej Grecji: jońskich filozofów przyrody (Talesa z Miletu, Anaksymenesa, Heraklita z Efezu, Pitagorasa, Demokryta z Abdery), przytoczono niektóre tezy ich filozofii lub określono za pomocą deskrypcji (por. Graf, 2005; Skowronek, 2006):

(22) *Kto chce poznać istotę świata i tajemnicę stworzenia — wolano ze wszech stron — Wszystko powstało z wody — mówił jeden; — Z powietrza — mówił drugi; — Z ognia — wołał trzeci. — A skądże się wzięły te żywioły? — spytał Yujnavalkya, Jedni milczeli, drudzy poczęli mu odpowiadać, mówiąc — Istotą żywiołów są liczby — Wszystko powstało z atomów...Wszystko się zmienia, wszystko płynie, wszystko się przeobraża, — mówił ten, którego nazywano pływakiem...* (W 1919)

Opisy wprowadzone w miejsceropriów nie uniemożliwiają jednak całkowitej identyfikacji: częściowo ukrywają te postaci, ale nie usuwają ich z dyskursu. Funkcja takiego kamuflażu onimicznego¹⁵ jest potrójna. Po pierwsze, wprowadza

¹⁵ *Kamuflaż onimiczny, anonimia funkcjonalna* — mechanizm ukrycia, zatajenia, zatarcia prawdziwej nazwy własnej za pomocą innej nazwy własnej lub deskrypcji, którego celowość i strategiczność mogą być rozpoznane w kontekście dyskursywnym i kulturowo-społecznym (definicja własna); por. też *anonimia funkcjonalna* (pkt 6.4).

atmosferę tajemniczości. Po drugie, zakłada wspólny, zachodni kanon wiedzy (filozoficznej) piszącego i czytelników jako płaszczyznę porozumienia. Po trzecie, utajenie/ukrycie (ale nie: usunięcie) antroponomów na poziomie dyskursu ezoterycznego symbolizuje sąd, że filozoficzno-ontologiczne koncepcje, reprezentowane przez referentów tych ukrytych onimów (m.in. przedstawiciele jońskiej filozofii przyrody), choć stanowiące podstawy myślenia zachodniego, mają charakter redukcjonistyczny, fragmentaryczny i — zasadniczo — materialistyczny, a zatem są niepełne i niewystarczające.

7. WNIOSKI

Zaprezentowany przegląd zjawisk onimiczno-tekstowych nie wyczerpuje możliwości tej analizy. Pominięto m.in. przykłady kosmonimów, symbolizujących wpływ kosmosu na ludzkie życie¹⁶, czy nazwy duchów, aniołów, Mistrzów — wprowadzających w symbolikę i architekturę świata pozazmysłowego. Nie omówiono także obecnych w tych tekstach refleksji dotyczących magicznego i numerologicznego znaczenia antroponomów. Dalsze badania onomastyczne w tym zakresie powinny objąć większy materiał tekstowy, nie tylko prasowy. Interesujące byłoby też porównanie nazewnictwa zgromadzonego w korpusie polskim ze znajdującym się w materiale czeskim.

Jednak nawet to ograniczone zakresowo badanie, dotyczące nazw własnych jako form symbolicznych w przedwojennym polskim prasowym dyskursie ezoterycznym Śląska Cieszyńskiego, pozwala wstępnie odpowiedzieć na pytania badawcze: jakie mechanizmy symboliczne inicjowane są przez nazwy własne?; co możemy na podstawie ich obecności powiedzieć o kulturze ezoteryzmu (tak w ogólnym znaczeniu, jak i pewnej specyfiki lokalnej); co z takiej analizy onomastycznej może wynikać dla refleksji kulturoznawczej (szczegółowo por. pkt 1.1)?

Nazwy własne w badanym dyskursie prasy ezoterycznej, mimo niewysokiej frekwencji (lub nawet całkowitego ich braku w niektórych artykułach), okazały się być **wykładnikami cech ideologii i kultury ezoteryzmu**. Ich **zdolność do symbolizowania** (jak w przypadku tytułów tych czasopism czy wyliczeń onimicznych w tekstach artykułów) wskazuje na podstawową dla ezoteryzmu umiejętność „odczytywania” świata poprzez jego znaki, także językowe, także proprialne.

Analiza tytułów czasopism ezoterycznych (por. pkt 6.2) pokazuje ich metaforyczno-symboliczne aspekty, nawiązania do **idei ezoterycznych**: transformacji

¹⁶ Ważna zasada korespondencji, analogii pomiędzy makrokosmosem i mikrokosmosem, znana pod postacią dewizy: „jak na górze, tak i na dole” („To, co jest na dole, jest jak to, co jest na górze, a to, co jest na górze, jest jak to, co jest na dole, aby dopełnić cudów Jednego” — Tabula Smaragdina).

człowieka i społeczeństwa, głębokiego rozwoju, odnowy czy *metanoi*, poczucia nadejścia nowych czasów, jednostkowej i grupowej mobilizacji. Tytuły artykułów (pkt 6.3) pokazują z kolei pewien typ **naśladownictwa** stylistyki ówczesnej nauki oficjalnej, a w konsekwencji — dostosowania się do jej rygorów.

Innym mechanizmem onimiczno-tekstowym, odsłaniającym właściwości symboliczne nazw, jest — paradoksalnie — ich brak. Może on wyrażać się przynajmniej dwojako: poprzez relatywnie niską frekwencję onimów w wielu artykułach (lub nawet ich całkowity brak) (zjawisko **anonimii funkcjonalnej**) (pkt 6.4) lub wskutek stosowania w ich miejsce deskrypcji określonych (**kamufaż onimiczny**, **anonimia funkcjonalna**) (pkt 6.7). Brak nazw w tym zakresie symbolizuje ponadczasowość i uniwersalność wyrażanych idei ezoterycznych lub przeciwnie: jest to sposób na unieważnienie innych, tj. nieezoterycznych, idei religijnych czy naukowych, pokazanie ich redukcjonistycznego lub nieprawdziwego charakteru.

Wśród omówionych mechanizmów onimiczno-tekstowych znalazły się również **enumeracje onimiczne** i **unifikacje onimiczne** (por. pkt 6.5–6.6), które — jak wykazała analiza — mają przynajmniej kilka funkcji:

- 1) metonimiczną — nazwiska znanych osób są metonimiami idei ezoterycznych, filozoficznych lub naukowych przez nie reprezentowanych;
- 2) syntezy — łączenia i porządkowania (pozornie) niepasujących do siebie osób, zdarzeń, idei; jest to wykładnik idei ezoterycznych, że we wszechświecie wszystko jest z sobą powiązane; istotna jest synteza różnych tradycji religijnych i filozoficznych, duchowość ponad doktrynami religijnymi;
- 3) mimikry onimiczno-stylistycznej — upodabniania (z pomocą nazw) dyskursu ezoterycznego do dyskursu naukowego; czerpania z dyskursu naukowego pewnych argumentów lub typów argumentacji; naśladowania języka nauki i jej metod w pozytywistycznym modelu; tworzenia wrażenia faktograficzności i empiryczności;
- 4) ukazywania rozwoju czasowego idei — nazwy symbolizują tu ideę *temporalizmu* w jej ezoterycznej interpretacji: czas nie jest przypadkowym strumieniem zdarzeń, jest celowy i służy rozwojowi ludzkości (Kasperek, 2012, s. 77–80).

Synkretyzm jest jedną z kluczowych cech ezoteryzmu (szczególnie tego rozwijającego się od XIX w.), czerpie bowiem z nurtów mistycznych, alchemii, gnozy, kabały, chrześcijaństwa, buddyzmu itd. Nazwy własne wyrażają tę synkretyczność; ich obecność wskazuje na syntezę, stopienie różnych porządków kulturowych i społecznych: naukowych i paranaukowych, racjonalnych i mistycznych/duchowych, chrześcijańskich i niechrześcijańskich. W szerszym planie oznacza to nie chaos, ale „ukryty porządek” czy jedność duchową.

W zaprezentowanym badaniu onomastycznym ezoteryzm nie chce być na uboczu wielkich systemów początku XX w. czy w ostrej kontrze do nich. W dyskursie pojawia się triada: *nauka (oficjalna)–ezoteryzm–religia*, które nie są od siebie odizolowane, ale przenikają się wzajemnie i uzasadniają. Oznaczałoby to, że ezoteryzm nie może być traktowany jako undergroundowa, hermetyczna kontrkultura, ale raczej jako nurt, który poszukuje dróg przeniknięcia do kulturowego mainstreamu polskiego dwudziestolecia. Są to wnioski, które mogą okazać się wartością dodaną do historycznej czy kulturoznawczej refleksji na temat ezoteryzmu.

Niniejsze badanie stanowi podstawę do stwierdzenia ogólniejszego: nazwy własne, które funkcjonują na płaszczyźnie tekstowo-dyskursywnej, mogą wyraźnie ukazać swoje zdolności do symbolizowania pewnego fragmentu rzeczywistości kulturowo-społecznej. **Symboliczny potencjał nazw własnych** oraz budowanie ideowych konstruktów poprzez propria ujawniają się najlepiej w ramach określonych mechanizmów tekstowych, funkcjonalnych dla danego dyskursu.

ŹRÓDŁA

- H = *Hejnał: nad morzem życia ze szczytów prawd ducha i praw człowieka. Miesięcznik poświęcony wiedzy duchowej* [Bugle Call: over the sea of life from the summits of the truths of spirit and human rights. Monthly magazine dedicated to spiritual knowledge].
- ILPE = Rzczycka, M. (red.). (b.d.). *Internetowy Leksykon Polskiego Ezoteryzmu 1890–1939* [Internet Lexicon of Polish Esotericism 1890–1939]. <http://www.tradycjaezoteryczna.ug.edu.pl/node/38> (dostęp: 03.04.2025).
- L = *Lotos. Miesięcznik poświęcony rozwojowi i kulturze życia wewnętrznego oraz Przegląd Metapsychiczny* [Lotus. Monthly magazine dedicated to the development and culture of the inner life and Metapsychic Review].
- O = *Odrodzenie. Miesięcznik poświęcony sprawom odrodzenia człowieka i badaniom zjawisk duchowych* [Rebirth. Monthly journal devoted to matters of human rebirth and the study of spiritual phenomena].
- T = *Teozofja. Miesięcznik poświęcony pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej i brataniu ludzkości* [Theosophy. Monthly magazine dedicated to nurturing a higher spiritual culture and fraternalising humanity].
- W = *Wyzwolenie. Miesięcznik poświęcony badaniu tajemnych dziedzin duszy, reformie życia i pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej* [Liberation. Monthly magazine dedicated to the study of the secret realms of the soul, the reform of life and the cultivation of a higher spiritual culture].
- WD = *Wiedza Duchowa. Miesięcznik* [Spiritual Knowledge. Monthly].
- WSEHJP = Długosz-Kurczabowa, K. (red.). (2008). *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego* [A great etymological and historical dictionary of Polish language]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

LITERATURA

- Bugheșiu, A. (2017). Onomastics and the occult: Names of tarot cards. W: O. Felecan (red.), *Proceedings of the Fourth International Conference on Onomastics "Name and Naming": Sacred and Profane in Onomastics* (s. 714–722). Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut.
- Bugheșiu, A. (2019). Semantics of names of tarot cards. W: O. Felecan (red.), *Onomastics between sacred and profane* (s. 345–353). Wilmington, DE, USA / Malaga, Spain: Vernon Press.
- Croft, J.B. (2009). Naming the evil one: Onomastic strategies in Tolkien and Rowling. *Mythlore: A Journal of J.R.R. Tolkien, C.S. Lewis, Charles Williams, and Mythopoeic Literature*, 28(1), 149–163; <https://dc.swosu.edu/mythlore/vol28/iss1/10>.
- Czyż, R. (red.). (2014). *Bogumił Hoff (1829–1894) — „odkrywcą” Wisły* [Bogumił Hoff (1829–1894) — the discoverer of Wisła]. Wisła: Luteranin.
- Drozdowicz, Z. (2021). Zachodni ezoteryzm [Western esotericism]. *Forum Akademickie*, 3/2021. <https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-3-2021/zachodni-ezoteryzm/>
- Faivre, A. (1994). *Access to Western Esotericism* (t. 1). Albany: State University of New York Press.
- Floria, L. (2022). Mircea Eliade: The esoteric semanticism of names in fantastic stories. W: J. Boldea, C. Sigmirean, & D.-M. Buda (red.), *Literary discourse today: Dialogue and multiculturalism* (s. 183–192). Tîrgu Mureș: Arhipelag XXI Press.
- Gałkowski, A. (2018). Names of sects: Between the unusual and manipulation. W: O. Felecan (red.), *Onomastics between sacred and profane* (s. 75–89). Wilmington, DE, USA / Malaga, Spain: Vernon Press.
- Gęsikowska, K. (2021). „Wyzsza kultura duchowa”. *Program i działalność Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim (1919–1931)* [“Higher Spiritual Culture”. The program and activity of the Polish Theosophical Society in the Cieszyn Silesia (1919–1931)]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Głodeanu, G. (2013). Esoteric meanings of toponymy in Mircea Eliade’s prose. W: O. Felecan (red.), *Onomastics in contemporary public space* (s. 435–442). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Graf, M. (2005). Granice deskrypcji [Limits of description]. *Studia Językoznawcze*, 4, 105–115.
- Graf, M. (2020). Onimiczne imponderabilia. Kilka uwag o ekwiwalentach nazw własnych we współczesnej prozie polskiej [Onymic imponderabilia. Some remarks on the equivalents of proper names in contemporary Polish prose]. *Język Artystyczny*, 17, 9–33.
- Grzyb, M. (2023). (Nie)zwykły obszar badawczy. Środowisko naukowe wobec badań nad ezoteryzmem i alternatywną duchowością — z perspektywy badaczy [The (un)usual research field. The scientific community towards the study of esotericism and alternative spirituality — from the researchers’ perspective]. *Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne*, 32(2), 31–43. <https://doi.org/10.21697/ucs.2023.32.2.03>
- Hałas, E. (2003). Symbolizm społeczny — formy i funkcje. Perspektywa pragmatyczna [Social symbolism — forms and functions. A pragmatic perspective]. *Studia Socjologiczne*, 4/2003, 5–26.
- Hanegraaff, W.J. (2012). *Esotericism and the academy: Rejected knowledge in Western culture*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139048064>
- Kasperek, A. (2012). Romantyzm i New Age: Kontynuacje, podobieństwa, inspiracje [Romanticism and the New Age: Continuities, parallels, inspirations]. *Studia Socjologiczne*, 4/2012, 65–85. <http://hdl.handle.net/20.500.12128/3533>
- Klibansky, R., SaxeI, F., Panofsky, E. (2009). *Saturn i melancholia. Studia z historii, filozofii, przyrody, medycyny, religii oraz sztuki* (A. Kryczyńska, tłum.). Kraków: Universitas. (Oryginalna praca opublikowana w 1964 r.).
- Kowalcze, M. (2023). Czytanie dyfrakcyjne [Diffractive reading]. *Teksty Drugie*, 3/2023, 295–310. <https://doi.org/10.18318/td.2023.3.18>
- Lovejoy, A.O. (2009). *Wielki łańcuch bytu. Studium historii pewnej idei* [The great chain of being: A study of the history of an idea]. Gdańsk: słowo/obraz terytoria.

- Morys-Twarowski, M. (2013). Stosunki wyznaniowe [Confessional relations]. W: I. Panic (red.), *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych. T. 5: Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)* (s. 299–334). Cieszyn: Starostwo powiatowe w Cieszynie.
- Patocka-Sigłowy, U. (2019a). Polska prasa ezoteryczna i wydawnictwa książkowe w latach 1890–1939. [Polish esoteric press and book publishing between 1890 and 1939]. W: M. Rzezczycka, I. Trzcńska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 2: Formacje, ludzie, idee* (s. 267–319). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Patocka-Sigłowy, U. (2019b). Prasa teozoficzna i wydawnictwa antropozoficzne w II RP [Theosophical press and anthroposophical publications in the Second Polish Republic]. W: M. Rzezczycka, I. Trzcńska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 1: Teozofia i antropozofia* (s. 232–233). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Patocka-Sigłowy, U., Rzezczycka, M. (2019). Wiedza duchowa (1934): z dziejów przedwojennej prasy ezoterycznej [‘Spiritual Knowledge’ (1934): From the history of the pre-war esoteric press]. *Zeszyty Prasoznawcze*, 62(3), 81–94. <https://doi.org/10.4467/22996362PZ.19.040.10742>
- Rejter, A. (2016). *Nazwa własna wobec gatunku i dyskursu* [Proper name in relation to genre and discourse]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. <http://hdl.handle.net/20.500.12128/7985>
- Ricoeur, P. (1985). Symbol daje do myślenia [The symbol gives rise to thought] (E. Bieńkowska., S. Cichowicz, tłum.). W: *Egzystencja i hermeneutyka: rozprawy o metodzie* (s. 62–80). Warszawa: PAX.
- Robinson, C.L. (2010). Teratonymy: The weird and monstrous names of HP Lovecraft. *Names*, 58(3), 127–138. <https://doi.org/10.1179/002777310X12759861710420>
- Rutkowski M., Skowronek, K. (2020). *Onomastyczna analiza dyskursu* [Onomastic discourse analysis]. Kraków: Wydawnictwa AGH.
- Rzezczycka, M., Świerżowska, A. (2023). W poszukiwaniu duchowej syntezy. Eksperymentalny tekst ezoteryczny z 1921 roku [In search of spiritual synthesis. An experimental esoteric text from 1921]. *Teksty Drugie*, 4/2023, 343–358. <https://doi.org/10.18318/td.2023.4.19>
- Rzezczycka, M., Trzcńska, I. (2019). Przedmiot i metody badań nad ezoteryzmem w kontekście polskim [Object and methods of esotericism research in the Polish context]. W: M. Rzezczycka, I. Trzcńska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 1: Teozofia i antropozofia* (s. 11–37). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Sarna, P. (2021). Mariaż ezoteryki z nauką na łamach Wiedzy Duchowej i Lotosu [The marriage of esotericism and science in the pages of Spiritual Knowledge and Lotus]. *Zeszyty Prasoznawcze*, 64(1), 79–94. <https://doi.org/10.4467/22996362PZ.21.006.13034>
- Semczuk, P. (2014). *Magiczne dwudziestolecie* [The magical interwar period]. Warszawa: PWN.
- Skowronek, K. (2006). O roli deskrypcji jednostkowej w tekście. Od teorii logicznej do pragmatyki języka [On the role of definite description in text. From logical theory to the pragmatics of language]. W: K. Rymut, K. Skowronek, B. Czopek-Kopciuch, M. Malec (red.), *Munuscula linguistica in honorem Alexandrae Cieślíkowa oblata* (s. 437–456). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Sołowianiuk, P. (2014). *Jasnowidz w salonie, czyli spirytyzm i paranormalność w Polsce międzywojennej* [The clairvoyant in the salon, or spiritualism and the paranormal in interwar Poland]. Warszawa: Iskry.
- Trzcńska, I. (2019). *The mythology of Agnieszka Pilchowa*. W: A. Świerżowska (red.), *Polish esoteric traditions 1890–1939. Selected issues* (s. 96–116). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Yates, F.A. (1964). *Giordano Bruno and the hermetic tradition*. London: Routledge and Kegan Paul.

SUMMARY

PROPER NAMES AND THE CULTURE OF ESOTERICISM
(BASED ON POLISH PRE-WAR PRESS 1919–1939).
THE SYMBOLIC CONCEPTION OF CULTURE IN ONOMASTIC RESEARCH

The article has an onomastic and cultural studies character. Its main aim is to describe the relationship between the nomenclatural layer of articles published in six Polish interwar (1919–1939) esoteric magazines of Cieszyn Silesia (*Hejnal* 'Bugle Call', *Lotos* 'Lotus', *Odrodzenie* 'Rebirth', *Teozofia* 'Theosophy', *Wiedza Duchowa* 'Spiritual Knowledge', *Wyzwolenie* 'Liberation') and the features of the cultural trend called esotericism. The study seeks onymic exponents of the culture of esotericism (in its European and Polish/local edition). The conceptual framework of the work is a symbolic-hermeneutic conception of culture. Questions are posed concerning, among other things: the capacity of proper names to symbolise cultural ideas (esoteric ideas in particular), the presence of specific textual mechanisms that foster this capacity for symbolisation.

The study is of a qualitative nature. The following were analysed and interpreted textologically and discursively: the proper names and the textual mechanisms in which they participate (e.g. onymic enumeration, functional anonymity) and their capacity to symbolise certain esoteric ideas (such as the syncretism of different religions, temporalism, spiritual development, the ambition to achieve the status of a "new science"). The proper names, despite their low frequency, proved to be exponents of the essential features of the ideology and culture of esotericism. Their high degree of symbolism (as in the case of journal titles or onymic enumerations) points to the assumption, fundamental to esotericism, that the world is permeated by hidden signs that point to spiritual truths.

Keywords: proper names as symbols of culture, textual and discursive onomastics, theosophy, Polish interwar press (1919–1939), Cieszyn Silesia